

Alexandru Philippide și receptarea istoriei literare

Ofelia ICHIM

Key-words: *literary history, biography, bibliography*

Această comunicare și-a propus să readucă în atenția specialiștilor câteva aspecte considerate a fi de interes, din cartea lui A. Philippide, *Introducere în istoria limbei și literaturii române*, publicată când tânărul Philippide era profesor la Liceul Național din Iași. Tot la Iași mai apăruseră *Istoria limbei și literaturii române*, de Aron Densusianu, în 1885, și *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, de Ioan Nădejde, în 1886. Capitolul introductiv al cărții conține o sinteză a concepției savantului ieșean asupra vieții și cunoștințelor omului, didactic și concis prezentată. Astfel, „viața omului se manifestează în patru feluri: în fapte pentru interesul public, în fapte pentru interesul privat, în producții artistice și în cunoștinți asupra naturii” (Philippide 1888: 3). La rândul lor, „cunoștințele omului sânt de trei feluri, cunoscute, ele împreună cu subdiviziunile lor, sub numele de genuri literare” (Philippide 1888: 4). Între acestea se numără cunoștințele istorice, respectiv Istoria, cunoștințele științifice ori filosofice, adică Știința, cunoștințele poetice, adică Poezia, dar „baza Științei și a Poeziei o formează Istoria” (Philippide 1888: 5). Oprindu-se asupra noțiunii de filologie, Philippide o definește ca fiind „acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale. Filologia cuprinde, dar, istoria vieții publice (Istoria politică, așa-numită de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) și intelectuală (Istoria literară) a omului” (Philippide 1888: 7).

Acea parte a Filologiei, care are ca obiect de expunere viața intelectuală, poartă numele de Istorie literară.

Viața intelectuală – adică Istoria, Știința și Poezia – manifestată prin scris, se numește Literatură.

Fiindcă cea mai mare parte din cunoștințele omenești, pe care am voi să le istorisim, se cunosc din scris, se poate zice că o Istorie literară este rezumatul literaturii unui popor, făcut fiind acest rezumat pe baza cunoașterii prealabile a limbei în care sânt scrise operele literare (Interpretarea gramaticală), a cuprinsului lor (Interpretarea istorică), a stilului genului literar din care fac parte (Interpretarea generică) și a stilului particular autorilor cărora se atribuesc (Interpretarea individuală), precum și pe baza cercetării prealabilă dacă o operă oarecare este scrisă în limba poporului căruia se atribue (Critica gramaticală), dacă cuprinde cunoștințele poporului aceluia (Critica istorică) ori caracterele specifice ale genului literar din care face parte (Critica generică sau estetică) ori caracterele specifice ale autorului căruia este atribuită (Critica individuală), dacă, în sfârșit, literile scrisorii și materialul cu care s-a

executat scrisoarea se potrivesc cu aceleași elemente din scrierile autentice ale cutărui timp, cutărui popor, cutărui autor etc. (Critica externă) (Philippide 1888: 7–8).

Philippide atrage atenția asupra necesității abordării și specializării pe un singur segment de activitate, altfel existând riscul superficialității și al îndepărtării de receptarea în profunzime a unui domeniu sau altul:

[...] cine caută să cuprindă cu a sa înțelegere prea multe lucruri nu înțelege la urmă nimic dintr-însele, și cu cât cercul de cercetare al său se lărgeste, tot cu atât crește și superficialitatea. [...] putem pune ca datorie pentru acel ce se devotază muncii intelectuale ca să-și aleagă un cerc cât se poate mai strâmt de activitate. [...] Alegerea, deci, într-un moment oarecare al activității noastre a unui material precis și cât se poate mai puțin amestecat cu elemente eterogene va fi totdeauna o garanție pentru succesul întreprinderii noastre, oricât de vast ar fi materialul acela, oricât de deosebită materie am alege noi într-un alt moment oarecare, și oricât de puțină aplecare am ave în general de a ni sacrifica munca la unul și acelaș lucru: mărginirea, într-un cuvânt, la un singur gen literar trebuie numai-decât preferită amestecului fără unitate a tot felui de materii disparate luate din tot felul de genuri literare (Philippide 1888: 13–14).

Deși afirmă că „într-o istorie literară nu pot ave loc Biografiile autorilor, căci biografiile nu sânt altceva decît istoria publică și privată a unor individe (...)” (Philippide 1888: 14), totuși, Philippide recunoaște importanța biografiilor: „biografiile autorilor sânt foarte trebuitoare pentru înțelegerea istoriei literare. Munca intelectuală a cutărui sau cutărui bărbat este în așa de strânsă legătură cu viața lui publică și privată, încât nici istoricul, care cercetează el însuși lucrurile, nu poate înțelege bine pe cea dintâi fără celelalte, nici lectorii ori ascultătorii care primesc de-a gata rezultatele istoricului, nu pot să înțeleagă pe aceste din urmă fără cunoștința prealabilă a biografiilor autorilor” (Philippide 1888: 15). Drept dovadă, el însuși face uz de date biografice cu referire la autorii prezentați în *Introducere în istoria limbei și literaturii române*. Un alt element care nu trebuie să lipsească dintr-o istorie literară îl constituie bibliografiile care „înșiră în mod istoric titlurile scrierilor, abstracție făcând de cuprinsul lor, apoi locurile unde s-au tipărit ori s-au scris, locurile unde se păstrează, numele autorilor și al editorilor, anul tipăririi ori scrierii, formatul cărții, prețul ei, feliul hârtiei, greutatea, legătura; căci toate aceste elemente sânt negreșit lucruri ce nu fac parte din viața intelectuală a omului, cel mult se pot considera ca produse ale vieții private, și în consecință ca material al unei istorii sociale.

Tot atât de trebuitoare însă pentru priceperea istoriei literare, atât cu privire la istoric cât și la cetitori, ca și biografiile, sânt aceste date bibliografice, cu deosebire că cunoștințele bibliografice le putem considera mai mult ca un element din metoda științifică decât din cea pedagogică, ca mai trebuitoare adecă pentru istoric, care cercetează el însuși, decât pentru ascultător, care primește de-a gata istoria făcută de un altul” (Philippide 1888: 16).

Ceea ce urmărește Philippide este să le ofere celor interesați o bibliografie a literaturii române de la începuturi până în 1821, justificată, așa cum afirmă el, de „lipsa unei istorii literare române, care după a mea judecată nu s-a scris încă de nimeni” și de dorința „să dau lectorilor mei măcar mijloacele de a se introduce prin ei înșiși în cetirea literaturii românești, am hotărât de a scrie această materie mixtă,

compusă de trei fragmente din filologie, anume de istoria limbei românești de la al XVI secol (...) până la 1821, de datele biografice asupra autorilor români care au scris în această scurgere de vreme, și de datele bibliografice asupra cărților ms. și tipărite din același timp” (Philippide 1888: 17).

El semnalează, în același timp, importanța istoriei limbii ca mijloc de înțelegere și de creare a unei literaturi: „Prin istoria limbei procur lectorilor puțința interpretărei și a criticei gramaticale, posedarea adică a unuia dintre cele mai puternice instrumente în cetirea și rezumarea unei literaturi, iar cu datele biografice și bibliografice li dau mijloacele de a găsi literatura românească și de a o ceti sistematic” (Philippide 1888: 17).

Câteva dintre numele la care se face referire, folosind informații biobibliografice sunt:

– Diaconul Coresi;

–Mitropolitul Varlaam, despre care Philippide menționează informații biobibliografice precum: „De neam Moțoc. Mitropolit al Moldovei de la 1632 până la 1652. La 1642 a luat parte însemnată la sinodul, compus din călugări greci, ruși, și munteni (?), care s-a ținut la Iași pentru a lua măsuri contra ereziilor calvine ale patriarhului de Constantinopole Chiril Lucaris și contra propagandei calvinești printre creștinii ortodoxi din Transilvania. A scris *Răspunsuri la Catehismul calvinesc și Evanghelia învățătoare*” (Philippide 1888: 117–118);

– „La 1674 Mihail Haliciu din Caransebeș a publicat la Basel o elegie compusă din 10 versuri, hexametri alternând cu pentametri, românești și scrise cu litere latine” (Philippide 1888: 51);

–Mitropolitul Dosoftei;

–Nestor Ureche și Grigore Ureche;

–Miron Costin, despre care spicuim: „A fost cel dintâiu moldovan cu învățătură sistematică și de aceea, în diferitele înalte slujbe publice pe care le-a avut (...) a jucat rol preponderent printre colegii săi de divan, și sub un șir întreg de domni (...). Era franc, viteaz și cavaleresc (...);

–Ioan Neculce „(...) a jucat printre boierii Moldovei rolul cel mai important sub domnia lui Dimitrie Cantemir. (...) Ion Neculce nu era om învățat, ca Costineștii, dar deștept în mod firesc. (...). Mai presus de toate iubitor de patrie” (Philippide 1888: 127–129);

–Neculai Milescu Spătarul: „Pentru a avea o completă și exactă cunoștință asupra acestui remarcabil bărbat, care, mai mult încă decât Ștefan Gheorghe Vodă, ar fi avut dreptul să facă pe Miron Costin să zică «că nasc și în Moldova oameni» (...) trebuie numai să micșorăm ceva din biografia făcută de Ioan Neculcea și să adăugăm încă puțin” (Philippide 1888: 132–133);

–Gheorghe Șincai;

–Petru Maior;

–Ioan Budai Deleanu;

–Dimitrie Cantemir – „a fost cel mai învățat român de pe timpul său și s-ar fi putut chiar compara, fără rușine, cu învățații contemporani ai Apusului. Istoria i-a fost ocupația de predilecție, iar operele sale le-a scris în latinește, în românește și în rusește. Limbi știa foarte multe: vorbea și scria în limbile turcească, persiană, arabă, greacă modernă, latină, italiană, rusească; înțelegea bine limbile greacă

antică, veche slovenică și franceză. Era membru al Academiei din Berlin” (Philippide 1888: 195–196);

- Mitropolitul Veniamin Costache;
- Costache Conachi;
- Ienache Văcărescu;
- Alecu Văcărescu;
- Paris Mumuleanu.

După cum remarcă d-na Carmen–Gabriela Pamfil, în studiul *Alexandru Philippide*, „(...) manualul lui Philippide absoarbe, în cea mai lăudabilă atitudine de valorificare a tradiției culturale românești, mai toată informația din lucrările predecesorilor, în special din *Analectele și Principiele de limbă și de scriptură* ale lui Timotei Cipariu” (Pamfil 2008: 51). Într-o notă, la aceeași pagină, se subliniază că

un detaliu semnificativ ar fi acela că, pe baza indicațiilor adunate din întreaga operă cipariană, Philippide întocmește aici lista scrierilor vechi din biblioteca personală a învățatului ardelean, adică primul catalog al cărților și al manuscriselor aflate în posesia acestuia. Concluzia imediată care s-ar impune este aceea că *Introducere în istoria limbei și literaturii române* oferă informații utile și, în tot cazul sigure, încă nevalorificate.

Preocupările de istorie și de teorie a literaturii pe care Philippide le-a avut, mai ales în perioada de tinerețe, se găsesc concretizate și în câteva articole publicate în „Convorbiri literare” și în „Viața românească”, care astăzi sunt total ignorate. Astfel, în legătură cu dezideratele pe care un critic și un istoric literar trebuie să le îndeplinească, mai amintim articolul lui A. Philippide, *Istoria și critica literară. Un raport asupra Catedrei de Istoria literaturii române de la Universitatea din Iași* (în „Viața românească”, I, 1906, nr. 1, p. 38–45). Intransigența și echilibrul sunt principalele atuuri pentru un adevărat specialist:

Aici trebuie, ca la toate celea, om de meserie, pe care să-l fi învățat întâi profesorul carte și care apoi să-și fi dat el singur osteneală, nu cetind critici, ci istorii literare și literaturi de tot felul de limbi, și vechi și nouă. Aici trebuie, apoi, om cu cumpăt, care să acorde același interes tuturor manifestărilor activității intelectuale, iar nu numai acelora care nu i-ar conveni lui, din vreun punct oarecare de vedere. (...). Noi, iștialalți, putem alege și zvârli, istoricul literar trebuie să cetească tot, cu răbdare îngerească. De vor fi bune ori rele, frumoase ori urâte, produsele literare înregistrate de istoric sânt pentru acesta numai niște manifestări ale naturii, care trebuiesc *pricepute*, nu laudate, nici batjocorite. (...) Aici trebuie, în sfârșit, un om care să pună o stavilă criticei pătimăse și să arate odată ce vrea să zică, într-adevăr, o istorie literară.

Bibliografie

Philippide 1888: A. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, Editura Librăriei Frații Șaraga.

Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București–Chișinău, Litera Internațional.

Alexandru Philippide's Opinion About Literary History

This article is based on A. Philippide's book *Introduction to the History of Romanian Language and Literature*, published in 1888, and underlies the Romanian scholar's opinion about literary history.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*